

IN MEMORIAM

Eugenijus Meškauskas (1909–1997)

Mirė Vilniaus universiteto profesorius Eugenijus Meškauskas, žinomas žmogus, ilgą ir sudėtingą laikotarpį daręs įtaką visam mūsų dvasiniam ir kultūriniam gyvenimui. Daugelis, būdami studentais ir aspirantais, klausėsi jo paskaitų, daugelį jis paskatino mokslinei veiklai, daugelis žavėjosi ir rėmėsi jo mintimis bei vertinimais. Tai buvo šviesi ir tauri asmenybė, dažnai vadinama Lietuvos Sokratu.

Iš visų pareigų, kurias gyvenime jam teko eiti, neatsiejamai su juo susijusios pirmiausia yra Vilniaus universiteto Filosofijos katedros vedėjo pareigos. Jis šią katedrą prieš 50 metų įkūrė, jis sutelkė ir išugdė šios katedros darbuotojus, o svarbiausia – šioje katedroje sukūrė ir išlaikė tokią dvasią, kuri čia dirbusiems žmonėms tikrai kelia nostalgiją ir daug laisvesniais laikais.

Tuometinis filosofijos renesansas mažiausiai tam palankiomis sąlygomis – tai visų pirma E. Meškausko nuopelnas. Pokario metais tai reišė, kad filosofija gali būti ir „kitokia“. Pasirodė, kad filosofija nebūtinai turi prisiimti jai skiriamą tarnaitės vaidmenį, jeigu ji pati to nenori. Būtent E. Meškauskas daugelį išmokė, kad filosofija gali ir turi būti ieškanti ir svarstanti, abejojanti ir įrodinėjanti. Jo aspirantai, jo mokiniai, jo paskaitų klausytojai tokį požiūrį, tokį įsitikinimą paskleidė gana plačiai ir ne tik aukštosiose mokyklose.

E. Meškauskas – nuostabiai vientisa ir plastiška asmenybė. Net ir atsiveikinant su juo, nesinori kalbėti apie atskirus jo biografijos faktus, jo filosofijos koncepciją, visuomenines pažiūras, jo mokslines publikacijas. Nes iš šių dalių jo asmens nesulipdysi. Jo gyvenimas – tai gyvas bendravimas su kitais žmonėmis, jo paskaitos ir jo polemika, jo kultūrinė ir visuomeninė pozicija, jo pokalbiai ir apie pačius paprasčiausius dalykus. Jam buvo visiškai svetima intencija pamokyti kitus ir galbūt todėl daugelis jį laiko savo mokytoju.

Visus žavėjo brandus ir skaidrus profesorius protas. Jis turėjo retą dovaną sudėtingas ir painias filosofines (ir ne tik filosofines) problemas padaryti suprantamas jų nesupaprastindamas ir ne vulgarindamas. Jo pagrindinis reikalavimas teoriniam mąstymui – tiksliai suformuluoti svarstomą problemą, po to išdėstyti įvairius požiūrus į ją ir moksliskai argumentuoti savo teiginius. Tais laikais, kai teoriniais argumentais tapdavo marksizmo klasikų cita-

tos, kai buvo skelbiama vienintelė ir neginčijama tiesa, tokiems principams skelbti ir jų laikytis reikėjo ir pilietinės drąsos.

Jauniems protams jis turėjo gana mįslingą kerintį poveikį. Mažai kas likdavo abejingas jo paskaitoms. Jas jis skaitė ne iš parengto teksto, o pagal mažytėje užrašų knygelėje telpantį konspektą ir jose puikiai derėjo griežta dėstymo struktūra ir aiškus bei gyvas pasakojimas. Jis geriau negu kas kitas sugebėjo atskleisti savo klausytojams, kokia paprasta yra gili filosofinė mintis, kai ją pavyksta ištraukti iš mokslingo įmantrumo. Nenuostabu, kad apie jį visą laiką būriavosi ir jo patarimo laukė jauni žmonės, iešką savo vietos įvairiuose humanitariniuose moksluose.

E. Meškausko poveikis neapsiribojo vien jo kolegomis ir bendradarbiais iš Filosofijos katedros. Visuotinės pagarbos jis susilaukė dėl savo nuoseklaus, nekonformistiško požiūrio į socialinio ir kultūrinio gyvenimo reiškinius. Įvairiuose susirinkimuose jis visada atvirai ir atkakliai gynė žmogaus orumą, teisę turėti savo nuomonę, sveiko proto požiūrį, pagarbą kiekvienam žmogui. Jo autoriteto sunku buvo nepaisyti, jo žodis buvo laukiamas. Jis išdrįsdavo pasakyti tai, apie ką kiti tik galvodavo.

Apie E. Meškauską galima būtų pasakyti, kad jis buvo tikrasis liberalas ir tikrasis laisvamanis. Deja, Lietuvoje abu šie žodžiai dar iki šiol yra ar tai sukompromituoti, ar tai susikompromitavę. Tad aiškiau šiuo atveju bus pasakyti, kad E. Meškauskas buvo tiesiog laisvas žmogus. Jam užteko valios ir drąsos gyventi savo išmanymu ir savo atsakomybe, ir būtent todėl jis buvo didelė atspara kitiems, nors pats niekam savo įtakos nepiršo. Kitų požiūris į jį – tai dažniausiai tarsi pagarbos ir pavydo mišinys. Kas sugebėjo iš jo ką nors išmokti, tas jį gerbė, kas nesugebėjo ar nenorėjo – tas jam pavydėjo.

Galbūt paprasčiausiai E. Meškausko asmenybės žavesį paaikšintų tai, kad jis visada išliko pats savimi. Visuomenėse, kurios turi daugmaž stabilią savo gyvenimo sanklodą, kurioms pavyksta išlaikyti svarbiausių kultūros vertybių perimamumą, – tokiose visuomenėse net ir dideli žmonės gali leisti sau pasiblaškyti, pasiduoti įvairiopoms dvasinėms įtakoms, ir nuo to jie anaipol netampa skurdesni. Tačiau tose visuomenėse, kurios ne savo valia yra įveltos į nesibaigiantį radikalių permainų chaosą (o tokia dalia ištiko Lietuvą), bene vieninteliu stabilium veiksmu tampa tie žmonės, kurie nesiblaško, nepuola į jokus kraštutinumus, kurie pagaliau neaukoja žmonių vienokiam ar kitokiam principui. E. Meškauskas buvo žmogus, kuris tokios pozicijos pajėgė laikytis

sąmoningai. Nes jis akumuliavo savyje gyvenimo patirtį, buvo nepaprastos atminties eruditas, smalsus ir išmintingas žmogus.

Savo įkurtoje katedroje jis priklausė vyresniajai kartai. Jaunesniesiems jis buvo tarytum gyva istorija. Iš išraiškių jo pasakojimo štrichų susidėlioja iš kaimo kilusio inteligento gyvenimo vaizdas, kurį apgaubia švelni pasakotojo ironija ir nepiktas kritiškumas. Jis mokė savaip mėgautis gyvenimu, savo dvasios aktyvumu atkurdamas tas vertybes, kurias realybė negailestingai vertė iliuzijomis. Jis įdomiai kalbėjo apie įvykius ir žmones. Bet visa tai liko klausytojų prisiminimais, nes gyvenimas jam buvo svarbesnis už memuarų rašymą.

Taigi jis buvo laisvas žmogus nelaisvais laikais. Aišku, kad už tai jis buvo nuolatos baudžiamas. Jis pirmasis turėjo atlaikyti tuos smūgius, kurie sovietmečiu buvo nukreipti į kitaminčius, nes buvo įtariamas esąs jų dvasios tėvas. Patriotmečiu kai kas vėl nesusilaikė jo neapkaltinęs, nes įspirti liūtui – tai įprastas būdas pelnyti asilui valdžios malonę. Šiuo atžvilgiu jis buvo veikiau jautrus negu užgrūdintas, tačiau išgyvendavo tokius dalykus tiktai savyje. Todėl jis ir buvo patikima užuovėja kitiems.

Atsisveikindami su Eugenijumi Meškausku jo mokiniai, jo gerbėjai, jo draugai palydi praeitin tarytum ištisą istorinę epochą, jiems patiems brangų gyvenimo būdą, kurio iškilium simboliu buvo būtent jis.

*A. Lozuraitis
V. Rybakovas*